ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 100, Ocak 2020, s. 27-45

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.36996>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
12.09.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.01.2020

Prof. Dr. Nurettin KOÇHAN

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bandırma/Balıkesir
nkochan@bandirma.edu.tr

Doç. Dr. Korkmaz MERAL

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Erzurum
kmeral@atauni.edu.tr

KYZİKOS HADRIAN TAPINAĞI'NIN ALT YAPISI VE SÜTUN BAŞLIKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Öz

Roma İmparatoru Hadrian'ın MS 124 yılında çıktığı Anadolu gezisi sırasında Kyzikos'a geldiğinde maddi yardımda bulunması üzerine Mimar Aristainetos denetiminde tapınağın inşasına yeniden başlanır. Kazılarda ele geçen mimari parçalara göre tapınak büyük oranda Antoninler Dönemi'nde inşa edilmiş, ancak bitirilememiştir. Çünkü kazılar sırasında tamamen işlenmiş örneklerin yanı sıra, yarı işlenmiş veya çizilip ama hiç işlenmemiş örnekler bulunmuştur. Tapınağı'nda korinth başlıklarının altına denk gelen sütun tamburlarına amphoralar (!) işlenmiştir. Sütun başlığına iki sıra akanthus yaprağı işlenmiştir. Kalathos taban bileziğinin hemen üstünden çıkan akanthus yapraklar, yaprak uçlarının kırılmış olmasının da gösterdiği gibi, çok plastik verilmiştir. Bu nedenle de damarları dar ve derin oyulmuş, bunun sonucunda da ışık-gölge etkisi görülür. Bu da MS 2. yüzyılın ikinci yarısının özelliğidir. Abaküse lesbos kymationu ve ince boş silme sonrası üstte ion kymationu işlenmiştir. Lesbos kymationu yani yürek-dil motifinde yüreğin orta damarının derin oyularak ayrılmamasına karşın, dil motifi parçalanmaya başlamıştır. Ancak genel olarak yozlaşmanın fazla olmadığı dikkati çekmektedir. Abaküs kısmında yer ala yumurta bezemesi uzun, çanak yüzeyinin düz, yanlara yayvan işlendiği ve çanakların alt silmeye değen kısımda ince ve silmeye yapışık verildiği görülür. Ok uçlarında temren kısmının yana-geriye uzanan kanat kısımlarının verililişi, temrenin

uzun ve uç kısmının sivri olmaması, sapın geçirildiği kısmın yaklaşık üçgen şeklinde olması da dönemin üslup özelliğine uyuyor. Tapınağın sütun başlıklarının stilistik karşılaştırmaları, altın yaldızlı başlık parçasının MS 150-160, tam sütun başlığının da MS 160-170, genel olarak başlıkların MS 150-170 yılları arasında yapılmış olabileceklerini gösteriyor.

Anahtar kelimeler: Kyzikos, Hadrian Tapınağı, korinth başlığı, akanthus yaprağı, Aristainetos.

AN ANALYSIS ON THE LOWER STRUCTURE AND COLUMN HEADS OF THE KYZIKOS HADRIAN TEMPLE

Abstract

When the Roman Emperor Hadrian came to Kyzikos during his Anatolian tour in 124 AD, he helped to rebuild the temple under the supervision of the Architect Aristainetos. According to the architectural pieces found in the excavations, the temple was built largely during the Antonine Period, but could not be completed. Because during the excavations, as well as fully processed specimens, semi-processed or drawn but never processed samples were found. Amphoras were processed to the column drums which are under the Corinthian heads of the temple. A lot of plastic is given, as shown by the fact that the acanthus leaf ends, which are immediately above the Kalathos base ring and are processed in two rows, are broken. The narrow and deep carving of leaf veins increased the light-shadow effect. This is the characteristic of the second half of the 2nd century AD. Abakuse lesbos kymation and fine blank removal followed by ion kymation have been processed. Although the middle vein of the heart was not deeply carved in the heart-tongue motif in Lesbos kymation, the language motif began to disintegrate. However, it is noteworthy that corruption in general is not much. It is seen that the egg decoration in the Abakus section is long, the surface of the bowl is flat, the sides are spread out and the bowls are touched to the lower part of the wipe and attached to the wipe. At the arrowheads, giving the protruding side and backward to the wing parts, the long and the tip of the foundation is not sharp, and the part where the handle is about to be triangular, conforms to the style of the period. The stylistic comparisons of the column capitals to the temple show that between 150-170 AD, the golden gilded headpiece can be made between 150-160 AD and the full column head between 160-170 AD.

Keywords: Kyzikos, Hadrian Temple, Corinthian capital, Acanthus leaf, Aristainetos

Balıkesir ili Erdek ilçesi sınırları içinde, antik dönemde Arktonnesos (Strabon 1987, XII. 8, 11.) (Ayı Adası) olarak anılan günümüz Kapıdağ Yarımadası'nın anakara ile birleştiği kıstağın güney ucuna yakın kısımda kurulmuş olan Kyzikos, seyyahların adından söz ettiği bölgenin en önemli kentidir.

Kyzikos, hem Çanakkale Boğazı'nı, hem de Marmara Denizi'ni kontrol edebilecek konumda olması nedeniyle tarih boyunca büyük bir ekonomik güce sahip olmuştur (Sear 1975, 324; Tekin 1992, 18; Howgego 1998, 6; Meral-Yavuz 2017, 551). Kent yalnız ekonomik yönden değil mimari yönden de öne çıkmayı başarmıştır. İncelediğimiz başlık da, bölgenin değil, dönemin bü-

yük tapınaklarından birine ait olmanın yanı sıra anıtsallığı ile de öne çıkmaktadır (Koçhan 2014, 289; Koçhan - Meral 2014a, 231).

Hadrian Tapınağı

Uzun yıllar hem doğanın hem de insanoğlunun tahribine direnen Kyzikos Hadrian Tapınağı olasılıkla MS 1. yüzyılda Jupiter (Zeus) adına inşa edilmeye başlanır (Malalae, 1831, 279; Reinach, 1890, 518; Hasluck, 1910, 10; Koçhan, 2011, 77; Koçhan, 2014, 282), ancak MS 117 yılında kentte meydana gelen depremde tahrip olur¹. MS 124 yılında çıktığı Anadolu gezisi sırasında Kyzikos'a gelen Roma İmparatoru Hadrian'ın maddi yardımında bulunması üzerine Mimar Aristainetos denetiminde tapınağın inşasına yeniden başlanır (Malalae, 1831, 279; Reinach, 1890, 518; Hasluck, 1910, 187; Ashmole, 1957, 35, Taf. 10 a-d; Ertüzün, 1964, 124; Laubscher, 1967, 212; Koçhan, 2011, 77, 79; Koçhan 2014, 282). Böylece Kyzikos Anadolu'da Pergamon, Ephesos ve Smyrna'dan sonra İmparator tapınağı yapan kent olma özelliğini kazanır (Burrell, 2002/2003, 31; Koçhan, 2011, 23; Koçhan, 2014, 283; Koçhan - Meral, 2014a, 233; Has, 2019, 12).

Cassius Dio, MS 155 yılında meydana gelen ikinci depremde (Soysal ve vd., 1981, 31; Findley, 2013, 37.) büyük ölçüde zarar gören tapınak için “...mevcut yapıların en güzeli ve en büyük tapınağın ...” yıkıldığını vurgular (Perrot-Guillaume, 1864, 356.). Tapınağın büyük oranda Antoninler Dönemi'nde inşa edildiğini (Reinach, 1890, 519; Laubscher, 1967, 213; Koçhan, 2014, 283), ancak bitirilemediğini kazılarda ele geçen mimari parçalar desteklemektedir (Koçhan 1991, 119; Thomas, 2007, 2017, 39; Koçhan-Meral, 2012, 261, Res. 6, 8). Bu da MS 166 yılında hatip Aristides'in tam olarak bitmemiş olan tapınak için açılış konuşması yaptığını göstermektedir (Koçhan-Tercanlıoğlu-Gündoğdu, Baskıda). Hatip konuşmasında böyle anıtsal bir tapınak için gerekli olan mermerin ancak bu bölgeden sağlanabileceğini ve tapınağın denizcilere bile yol gösterdiğini belirtir (Reinach, 1890, 518; Ertüzün, 1964, 127; Yaylalı, 1991, 173; Thomas, 2007, 217; Koçhan, 2011, 79).

MS 117 yılındaki depremden sonra, kenttin onarılması için verdiği destek nedeniyle, tapınağın İmparator Hadrian'a adandığı ve alınlığında imparatorun kabartmasının olduğu kabul edilir (Malalae, 1831, 172, 279; Reinach, 1890, 517; Hasluck 1910, 10; Ashmole, 1956, 184, Pl.35c; Ertüzün, 1964, 124; Laubscher, 1967, 212; Thomas, 2007, 39). Ayrıca Hadrian'ın Kyzikos'ta Olympios'un 13. tanrısı olarak kabul gördüğü anlatılır (Barottolo, 1995, 65; Burell, 2002/3, 39, 40).

Galeriler üzerine oturtulmuş olan Kyzikos Hadrian Tapınağı'nın nasıl bir plana sahip olduğu ve ölçüleri hep tartışma konusu olmuştur (Findley, 2013, 79). Cyriacus 1431 yılında Kyzikos'a ilk geldiğinde 33 sütunlu bir tapımdan bahsederken, 1444 yılında sütunların büyük oranda yıkıldığını bildirir (Reinach, 1890, 526; Hasluck, 1910, 11; Ashmole, 1956, 181; Ertüzün, 1964, 136; Koçhan, 2011, 79; Findley, 2013, 38).

Bugüne kadar yapılan tapınakla ilgili değerlendirmelerde genellikle farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Ancak çoğunlukla Ancona'lı Cyriacus'un verdiği ölçüleri kullanmışlardır (Reinach, 1890, 526; Hasluck, 1910, 11; Barattolo, 1995, 79; Thomas, 2007, 39). Bu da tapınağın büyük oranda tahrip olması ve elde veri olmamasına bağlanabilir. Burada tapınağın tartışma konusu olan bölümleri yeni buluntular ışığında yorumlamaya, ayrıca tapınakta kullanılan sütunları (kaide, tambur ve başlık) değerlendirmeye çalışacağız.

Tapınağın Altyapısı: Tapımdaki sorunlardan biri altyapının tam olarak bilinmemesidir. Bu güne kadar Kyzikos Hadrian Tapınağı'yla ilgili yapılan yayınlarda ölçüleriyle ilgili somut veriler verilememekteydi. Ancak 2006 yılından itibaren devam eden

¹ Ertüzün, 1964, 124'de MS 123 yılında meydana geldiği kabul etmesine karşın, depremler üzerine araştırma yapan Soysal, ve diğ. 1981, 31'de bu bölgede MS 117 ve 138 de iki depremin olduğunu bildirmektedir. Bu da Malalae'nin verdiği ay ile uyusmaktadır.

kazılarla bu durum az da olsa giderilmeye çalışıldı. Güney uzun yönde alt krepis basamağının döşeme seviyesinde uzunluğu 116.14 m, genişliğinin de yaklaşık 62.40 m olduğu² söylenebilir (Koçhan, 2014, 293; Koçhan - Meral, 2014a, 234, Res. 11). Ancak geç dönemdeki tahribatlar nedeniyle altyapı tam olarak değerlendirilememektedir (Meral, Baskıda). Yine de güney uzun yöndeki basamakların içe doğru daralmalarını dikkate alıp bunu bütün tapınağın çevresine uyguladığımız zaman kesin olmamakla birlikte stylobatın yaklaşık 51 x 107 m civarında bir ölçüye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu ölçüleriyle Anadolu'dan Efesos Artemis (50 x 105 m), Didyma Apollon (50 x 105 m), Smyrna Değirmen-tepe (50 x 100 m), Tarsus Donuktaş (50 x 106 m) ile Anadolu dışından Baalbek Jüpiter (50 x 105) ve Atina Zeus Olympieion (41 x 107) tapınaklarından ölçü bakımından büyük olduğu söylenebilir (Fraser, 1921, 6; Wycherley, 1964, 161; Boethius - Ward-Perkins, 1970, 420; Abramson, 1974; 1, Pl.1; Gruben, 1976, 226, Fig. 173; Vanessa - Champion-Smith, 1998, 12; Baydur-Seçkin, 2001, Fig. 27; Stamper, 2005, 206, Fig. 153; Winter, 2006, 27, Fig. 100, 101; Thomas, 2007, 46; Kılıç-Gülbay, 2010, 111, Fig. 9-11; Findley, 2013, 92; Weißmann, 2013, 22, Abb. 1, 4). Dipteros (Findley, 2013, 83; Weißmann, 2013, 53, Beil. 2; Koçhan, 2014, 292) veya pseudodipteros (Gülbay, 2009, 78, Tab. 6) bir tasara sahip olabileceği tartışılan tapınağın sütun sayılarında da farklı görüşler ileri sürülmüştür (Reinach, 1890, 525; Hasluck, 1910, 14; Ashmole, 1956, 182; Barattolo, 1995, 96, Fig. 4; Burrell, 2002/3, 37; Koçhan, 2014, 289). Bu güne kadar yapılan araştırmalarda tapınağın 6x15, 8x15, 8x16 ve 8x17 sütuna sahip olduğu önerilmiştir (Reinach, 1890, 525; Hasluck, 1910, 14; Ashmole, 1956, 182, Pl. 34; Barattolo, 1995, 96; Thomas, 2007, 39; Weißmann, 2013, 22, Beil. 2; Koçhan, 2014, 292). Bu öneriler tapınakla ilgili ilk bilgileri aktaran Cyriacus'un ölçülerine güvenilmemesinden kaynaklanıyor. Tapınağın ön kısmında genelde 8 sütun olduğu kabul ediliyor. Çünkü Cyriacus'un çizimleri dışında bazı sikkelerde önde 8 sütun olan tapınak betimleri var (Reinach, 1890, 527; Ashmole, 1956, 184, Pl.35c; Ertüzün, 1964, 136, Res. 26; Barattolo, 1995, 65; Delaine, 2002, 205, Fig.1). Sorunlu olan bölüm tapınağın uzun kenarında kaç sütunun olduğu, toplam sütun sayısı ve bunların nerelerde yer aldığıdır. Çünkü yapılan çalışmalarda farklı görüşler ileri sürülmüştür (Reinach, 1890, 525; Hasluck, 1910, 14; Ashmole, 1956, 182; Barattolo, 1995, 96; Burrell, 2002, 37; Findley, 2013, 81; Koçhan, 2014, 289). Ayrıca daha önceki çalışmalarda sütunların havalandırma boşluklarının arasında yer almış olabileceğini önermiş olmamıza karşın, son yıllarda kazılarla ortaya konan yeni veriler ışığında havalandırmaların üzerinde yer alıyor olma olasılığını daha çok güçlendirmiştir (Koçhan - Meral, 2014a, 234, Res. 13; Koçhan - Meral, 2015, 63; Çiz. 3).

Güney uzun tarafta zemin döşemesinden itibaren beşinci basamakta yer alan havalandırma boşluklarının toplam 15 adet olduğu ve hemen kuzeyinde yer alan galeriye açıldığı görülmüyor (Koçhan - Meral, 2012, 259, Çiz. 3; Koçhan - Meral, 2015, 63; Çiz. 3). Ayrıca tapınağın güneybatı köşesinde tapınağın üzerine oturduğu tonozlarda 2013 yılında yapılan çalışmalarda havalandırma boşluklarının arasında odaların olduğu saptandı (Koçhan - Meral, 2014b, 192, Res. 1, 2). Bu da daha önce havalandırmalar arasına denk geldiğini düşündüğümüz sütunların havalandırma boşluklarının üzerinde olabileceği yönünde fikrimizin değişmesine neden oldu. Çünkü tapınağın boyutlarını ve alt yapı üzerine binen ağırlığı dikkate aldığımız zaman sütunların altı dolu olan havalandırma boşlukları üzerinde yer almış olmalı diyebiliriz (Çiz. 1; Res. 1). Buna göre de tapınağın, uzun tarafında 15 veya 16 sütunun yer aldığı bir dipteros olma olasılığı daha fazladır. Tapınağın doğu giriş kısmında daha küçük ölçülerde krepis basamakları yer alırken güney uzun yönde daha büyük ölçekli krepis basamakları tespit edilmiştir. Tapınağın güneydoğu köşesinde bulunan mermer kaplamalar krepis basamaklarının tümünün mermer levhalarla kaplı olduğunu kanıtlıyor. Bu da kuzey yönde de aynı şekilde basamakların yer aldığını gösterir. Ancak batı

² 2019 kazı döneminde kuzeybatı köşe olduğu tahmin edilen bir bölüm ortaya çıkarılmış, buna göre yaklaşık bir ölçü tespit edilmiştir.

arka kısım fazla tahrip edilmiş olduğundan krepis basamakları sağlam belirlenememiş, ancak 2019 kazı döneminde tapınağın kuzeybatı köşesine ait olduğu düşünülen bazı basamaklar bulunmuştur.

Sütun Kaideleri: Hadrian Tapınağı'ndaki sorunlardan biriside sütun kaideleridir. Bu nedenle 2011 yılında tapınağın doğu ön kısmında bulunan sütun kaidesine ait iki parça, sütun kaidelerini değerlendirebilme anlamında oldukça önemlidir (Koçhan - Meral - Motor- Has, 2011, 190, Resim 5; Koçhan - Meral, 2012, 259, Çiz. 4; Koçhan, 2014, 289, Fig. 41-44). Bu parçalardan hareketle yapılan çalışmalarda kaidelerde Attik-Efesos tipinin kullanıldığı belirlenmiştir (Çiz. 3). Kaidenin 1.00 m yüksekliğe sahip olan pilinthesinin kenar uzunluğunun yaklaşık 2.50 m, sütun tamburunun oturduğu kısmın çapının ise 2.10 m olduğu anlaşılmıştır (Koçhan - Meral, 2012, 260, Çiz. 4; Koçhan - Meral, 2014a, 234, Res. 14, 15; Koçhan, 2014, 290, Fig. 42-44.). Bu da sütun tamburlarının alt çaplarının 2.10 m olması anlamına gelmektedir. Bu kadar büyük boyutlu sütun kaidelerinden sadece iki parçanın ele geçmiş olması tapınağın ne kadar büyük tahribat ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir (Çiz. 2, 3).

Sütunlar: Tapınağın tamamen bitirilmemiş olduğunu, özellikle kazılar sırasında bulunan sütun parçalarından anlaşıyor (Koçhan - Meral, 2012, 261, Res. 6; Koçhan - Meral, 2014a, 233, Res. 10). Çünkü kazılar sırasında tamamen işlenmiş örneklerin yanı sıra yarı işlenmiş veya çizilmiş ama hiç işlenmemiş örnekler bulunmuştur (Koçhan - Meral, 2012, 261, Res. 6; Koçhan, 2014, 284, Fig. 35). Bunlar da tapınakta ince işçilik devam ederken açılışın yapılmış olabileceğini akla getirmektedir (Res. 2, 3). Kazı çalışmalarında bulunan sütun kaidesi parçaları ve başlıktan hareketle altta yer alan tamburların 2.10 m, en üste yer alan tamburların ise 2.00 m çapa sahip oldukları anlaşılmaktadır (Koçhan, 2014, 290, Fig. 42-44; Koçhan - Meral, 2014a, 234, Res. 15). Sütun çapları bu ölçülerıyla Didyma Apollon (2.10 m) (Weißmann, 2013, 22), Tarsus-Donuktaş (2.00 m) (Baydur, 1991, 378) ve Baalbek Jüpiter (2.10 m) (Boethius - Ward-Perkins, 1970, 420; Pl. 219, 220; Thomas, 2007, 46) tapınaklarından daha az değildir.

Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda korinth başlıklarının altına denk gelen sütun tamburlarına amphoralar (!) işlenmiştir (Çiz. 2; Res. 2, 3) (Koçhan - Meral, 2012, 261, Res. 6). Benzerlerini Aizonai Zeus Tapınağı (Hoepfner, 1966, 55; Naumann, 1979, 68), Notion Athena Tapınağı (Erdem, 2008, 701, Res. 9) ve Herakleia Pontike'de (Hoepfner, 1966, 55; Erdem, 2008, 702, Res. 10) gördüğümüz amphora motiflerin Hadrian Dönemi'ne özgü olduğu kabul edilir (Erdem, 2008, 699). Ortak özellikleri sütunların boyun kısımlarında yivlerin bitim yerine kabartma olarak işlenmiş olmalarıdır. Aralarında bazı farklılıklar olmasına karşın genellikle iki kulplu, kaideli amphora şeklinde işlenmişlerdir (Erdem, 2008, 699, Res. 1). Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda bu motifler şimşek demeti, küçük amphora ve selvi tomurcuğu olarak isimlendirilmiştir (Schulz-Winter, 1990, 78; Yaylalı, 1991, 174; Barattolo, 1995, 91). Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda bu amphoraların bazılarında ayrıntılar tam olarak işlenmiş olmasına karşın, bazılarında işlenmemiş, yarım kalmıştır (Res. 2). Antik dönemde çeşitli şekillerde kullanıldığı kabul edilen bu motifler, edüstriyel bağlılığı ve şarap ihracatını simgeliyor olabilir (Koçhan-Tercanlioğlu-Gündoğdu, Baskıda).

Sütun Başlığı: Tapınağın önemli buluntularından bir de Anadolu'da Roma Dönemine ait en büyük boyutlu korinth sütun başlığı örneğine sahip olmasıdır³. 2.49 m yüksekliğe 2.00 m taban bileziği çapına sahip olan başlığın abakusunun bir kısmı kalathosa doğru kırılmıştır (Çiz. 2; Res 4-9). Yapraklar arasında kaldıraç yuvalarına yer verilen başlığın genelinde yüksek kabartma hâkimdir. Başlıkta yıkılma sırasında kırıklar ve zamanla aşınmalar meydana gelmiştir.

³ Başlığın ve sütunun çizimini yapan Atatürk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden Arş. Gör. Tuncer Çağrı Çakmur'a teşekkür ederiz.

Kalathos tabanından çıkan alt sıra yaprak dizisini oluşturan akanthuslar, eksen yaprak ve iki yanda üçer yapraktan oluşmaktadır. Bu yaprakların her biri beş yaprak ucu oluşturacak şekilde işlenmiştir (Res. 4-6). Akanthus yaprakları içten verildiğinden orta damarlar plastik yerine oyularak işlenmiş ve damar kalathos bileziğine kadar indirilmiştir. Alt sıra akanthus yaprakları arada boşluk kalacak şekilde işlendiğinden yaprak uçları birbirine değmemektedir. İkinci yaprak sırası ise, bu ara boşlukta kalathos bileziğinden çıkan ve alttan ikinci yaprağın ilk yaprak ucunun üstüne kadar devam eden, prizma şeklindeki kaidenin üstüne oturtulmuştur. İkinci sıra akanthus yaprakları, alt sıranın aksine eksen yaprak ve iki yanda ikişer yapraktan oluşmaktadır. İkinci sıra yapraklar da içten ve yaprak damarları oyularak verilmiştir. Alt sıranın aksine ikinci sıra yapraklar dört yaprak ucu vermiştir. Anadolu'daki yapılarda genelde görülen ve Aphrodisias Okulu'nun özelliği olarak kabul edilen uygulama ise genelde dört yaprak tarzındadır (Fischer, 1990, 42; Kadioğlu, 2006, 158; Gider Büyükozer, 2013, 102). İkinci yaprak dizisinde buna uyulduğu görülmektedir. İkinci sıra akanthusların alt yaprakları yay çizerek, ilk sıra akanthusların üzerinde alt yaprak uçları birleşerek bir kemer şekline dönüşmüştür. İkinci sıra akanthuslarda eksen yaprağın gövde (sap) kısmı alt kısımda taç yaprağın gövde kısmı ile birleşerek bir bütün halinde aşağı doğru devam ettirilmiştir. İkinci sıra akanthusların alt yapraklarının oluşturduğu kemerin üstünden başlayan kaulisin birinin gövdesi dalgalı çizgi, diğerlerinin ise burmalı yivlerle hareketlendirildiği görülür. Kaulisin üzerinde yer alan yapraklı çanak bağı üzerine akanthus yaprakları oturtulmuş, bunların dış yaprakları ileri uzatılarak alta doğru birer sarmal yapacak şekilde sonlandırılmıştır. Kaulis yapraklarının üstünden çıkarak iki tarafa geniş bir bant şeklinde yay çizen, yan yana birer sarmalla sonlanan helikslerin oluşturduğu sarmallar plastik bir bağ ile birbirine bağlanmış ve bu sarmallar kaulis yapraklarının üzerine oturtulmuştur. İkinci sıra akanthusların eksen yaprağın üstünden çıkan abaküs çiçeği sapı dalgalı bir şekilde yukarı doğru devam ederek heliks sarmallarını birbirine bağlayan bağın altından devam edip kalathos dudağını geçerek abakuse işlenmiş lesbos ve ion kymationları ortasındaki abaküs çiçeğini oluşturmuştur. Başlığın sağlam olan cephelerinde üst sıra akanthus yapraklarının üzerinden çıkan abaküs çiçeğinin sapı yukarıya doğru kıvrımlı bir şekilde devam etmekte ve abaküs çiçeğine ulaşmaktadır. Abaküs çiçeğinin yüksekliği hemen hemen abakusun yüksekliği kadar verilmiştir. Özellikle alt ve üst yaprak çelenginin işlenişyle Parion Tiyatrosundaki korinth başlığıyla benzer olduğu (Başaran-Yıldızlı, 2016, 97, Fig. 32) ve ikisinin aynı atölyede yetişmiş ustalar tarafından üretilmiş olabileceği söylenebilir.

Sütun başlığında akanthus yaprak uçları, aşırı şekilde kalathostan dışa taşıdığı için, yere düşme anında kırılmışlardır. Aynı plastik yapıyı ve dışa taşmayı kaulis yapraklarında da görmekteyiz. Geniş bant şeklindeki heliksler de plastik verilmiştir (Res.6).

Fazla yaygın olmamakla birlikte bazı yapılarda karşımıza çıkan bu uygulama ve abaküse işlenen bezemelerin benzerleri MS 2. yüzyıla tarihlenen Anadolu'daki mimari yapılarda görülmektedir (Marquand, 1898, 19, Fig. 3; Heilmeyer, 1970, 120, Taf. 43.2; Karaosmanoğlu, 1996, Lev. 16b, 17a, 29b, 36a; Nassar, 2014, 169, Pl. 1, 2; Başaran-Yıldızlı, 2016, 97, Fig. 32, 35, 42).

Küçük parçalar halinde çok sayıda sütun başlığı parçası ele geçmiş olmakla birlikte, kalathos tabanından itibaren yalnız iki sıra akanthusun yer aldığı kısmı ele geçen ikinci sütun başlığı parçasında da, akanthuslar genel olarak, alttan ikinci yaprağın ilk yaprak ucunun üstüne kadar devam eden prizma şeklindeki kaideden çıkması da dâhil yukarıda anlatılan başlık ile benzer, ancak ayrıntıda bazı farklılıklar göstermektedir (Res. 10). İlk göze çarpan farklılık akanthus yapraklarının altın yaldız ile boyanmış olmalarıdır. Bu sütun başlığı, altın yaldız kullanılmış olduğundan dolayı olasılıkla dış sütun sırasında yer almış olmalıdır. Bu sütun başlığı (Res. 10) ile büyük oranda sağlam ele geçen ve yukarıda ayrıntılı tanımlanan başlık (Res. 4-6)

aynı sırada yer almış olamaz. Sağlam ele geçen sütun başlığı gibi bunun da iki sıra akanthus yaprak dizisine sahip olduğu, ölçüler bakımından da farklı olmadıkları göz önüne alınırsa, yapı tarzı itibariyle üst kısmının da benzer olması gerektği söylenebilir.

Kyzikos Hadrian Tapınağı'nın altın yaldızlı sütun başlığı parçasında (Res. 10) yer alan akanthus yaprak uçlarında görülen göz tarzı işleniş Pergamon Kızıl Avlu'ya ait bir konsol üzerindeki akanthus yaprağında, gözün yapısı itibari ile benzeri Atina Asklepieion yapısına ait sütun başlığında görülür (Heilmeyer, 1970, Taf.17/3-4; Findley, 2013, 36, 76, 158, 159, 162, Fig.145.d). Atina Asklepieion yapısına ait Hadrian-Antoninler Dönemi'ne verilen sütun başlığındaki gözler bir band ile çevrilmiş olması, yaprak içlerinin yayvan verilmeleri ile de benzer yapı gösterirken genel ayrıntılarda bölgesel farklılıklar görülmektedir.

Büyük oranda sağlam ele geçen (Res. 5) çift sıra yaprak ayalı kalathos ve bezemeli abakus levhasından oluşan ve genel yapı itibarıyla MS 2. yüzyıl örnekleriyle daha uyumlu bir yapı sergileyen başlığın, kalathos taban bileziğinin üstünden çıkan alt akanthus yaprakları yüksek kabartma şeklinde verilmiş, benzer yapı altın yaldız boyalı başlık (Res. 10) parçasında da görülür (Fraser, 1921, 6, Fig. 2, 5; Naumann-Kantar, 1950, 108, Pl. 28; Heilmeyer, 1970, 20, Taf. 1.5; Ward-Perkins, 1975, 283, Abb. 340, 342, 354; İdil, 1984, 26, Lev. 8.3, 12.2, 14.2-4, 15.2, 15.4; Freyberger, 1990, 18, Beil. VII.1; Vandeput, 1996, 100, Pl. 120; Nassar, 2014, 169, Pl.1, 2; Başaran-Yıldızlı, 2016, 97, Fig. 32). Ancak Boyalı olan başlık parçasında yaprak uçlarının bir birine değdiği kısımda oval gözler olduğu, bunun incelediğimiz sütun başlığında işlenmediği görülmektedir.

Kalathos taban bileziğinin hemen üstünden çıkan akanthus yapraklar, yaprak uçlarının kırılmış olmasının da gösterdiği gibi, plastik verilmeleri nedeniyle doğal olarak damarları dar ve derin oyulmuş, bunun sonucunda da ışık-gölge etkisinin görülmesi (Res. 6, 7) MS 2. yüzyılın ikinci yarısının özelliği olarak değerlendirilir (Heilmeyer, 1970, 97; İdil, 1981/82, 153; Başaran, 1999, 22; Kadioğlu, 2006, 116; Yaraş-Şimşek, 2011, 228, Fig. 8; Gider Büyüközer, 2013, 101). Ancak MS 2. yüzyılın ikinci yarısında sütun başlıklarında görülen, yan yana işlenen ilk (alt) sıra akanthus yaprak uçlarının bir birine değdirilmesi, incelediğimiz iki örnekte de görülmemektedir (Gider Büyüközer, 2013, 102).

Sağlam sütun başlığımızda (Res. 4-7) alt sıra akanthus yaprakları arasında prizma şeklindeki bir yapının üzerinden çıkan ikinci sıra akanthusun alttan ilk (alt) yaprağı, yukarıya doğru yay şeklinde devam ettirilerek diğer akanthusun ilk (alt) yaprağıyla birleştirilmiştir. Böylece alt sıradaki akanthus yaprakları kemerli bir yapı içerisine alınmıştır. Roma dönemi korinth başlıklarının bir bölümünde bu uygulamayı görmek mümkündür (Heilmeyer, 1970, 75, Taf. 29.1; Toma, 2004, 76, Fig. 1, 2; Güzel, 2007, 58, Res. 1, 3, 6, 7, 19, 20; Baldıran-Gider, 2008, 112, Res. 4; Şimşek, 2011, 25, Res. 71, 78).

Korinth sütun başlıklarında MS 2. yüzyıl ortalarına doğru genel olarak akanthus yaprakları, özellikle alt sıra yaprak parmaklarının birbirine değdirilerek kapalı gözler oluşturulduğu görülmesine karşın, incelediğimiz ilk örnekte bunu göremiyoruz (Res. 4-7). Ancak altın yaldızlı örnekte bunun biraz farklı uygulamasını görebiliyoruz (Res. 10). MS 2. yüzyılın ikinci yarısında yaprak damarlar geniş ve derin, yaprak parmakları 'V' kesitli işlenerek ışık-gölge etkisinin oluşturulduğu ve plastik yapının vurgulandığı izlenir (Gider Büyüközer, 2013, 101). Kyzikos Hadrian Tapınağı korinth başlığında ise akanthus yaprakları bütün olarak plastik, yaprak parmaklarındaki 'V' kesit daha yayvan, yaprak damarları dar, derin işlenmiştir. Bu nedenle akanthus yaprakları kalathos üst dudağından dışa taşacak kadar plastik verilmiş ve derin damarlarla bu durum vurgulanmış olmasına karşın yüzeysel bir yapı görülür, sivri yaprak parmaklarının yayvan verilmesi de bunu vurgulamaktadır. Sütun başlığının genelinde ışık-gölge zıtlığı olmasına karşın, ayrıntıda bunun her yaprağın kendi içinde sivri yaprak parmaklarının

birbirine değdirilmesi ve göz göz boşluklar oluşturularak sağlanmaya çalışılmıştır. Akanthus yaprak uçlarının birleşmesi ile oluşan gözlerin dairevi yapısı ve kenarlarının plastik verilmesi, Eleusis Vorplatz da kuzey ve güney galeri sütun başlıklarındaki akanthus gözleri ile stil açısından benzer yapıdadır (Heilmeyer, 1970, 73, Taf. 19.1-2). Akanthus yaprakları dışbükey olmalarına karşın, yaprak parmakları içten verilmiş ve yaprak saplarının damarları plastik verilerek belirtilmiştir.

İkinci sütun başlığının akanthus yaprak uçları arasında görülen, kenarları plastik vurgulu, dairevi tarzdaki göz oyulma (Res. 10) büyük oranda sağlam ele geçen birinci sütun başlığında yerini, alt kısmı şişkin su damlası tarzında boşluklara bırakmıştır (Res. 4-8). Akanthusların yaprak uçları, ne alt sırada ne de ikinci sırada birbirine değmemektedir. İkinci sıra akanthus yapraklarının çıktığı prizma tarzı yapı ilk sıra akanthus yaprakları arasında taban bileziğine kadar indirilerek alt sıra yapraklar arasında kalan alan doldurulmuştur. Kyzikos'ta ele geçen ve Hadrian Dönemi'ne tarihlenen korinth ve kompozit sütun başlıklarında (Başaran, 1997, 9, Res. 5, 6) ve Pergamon korinth sütun başlıklarında (İdil, 1984, 16, Lev.8/1-2) görülen alt sıra akanthus yaprak uçlarının birbirine değmemesi incelediğimiz bir nolu sağlam başlıkta da görülür. Ancak Hadrian Dönemi akanthus yaprak yüzeyleri dar, kanallar daha geniş iken sütun başlığımız bu dönemi aşmış görünüyor. Alt sıra akanthus yapraklarının birbirine değmemesinin Hadrian sonrasında devam ettiğini göstermektedir (Başaran, 1997 10, Res.7). Hadrian Dönemi sonlarında başlayan yalın yapı MS 2. yüzyıl üçüncü çeyreğinde de devam ediyor. Pergamon Kızıl Avlu'ya ait konsol üzerinde yer alan akanthus yaprak aralarının derin oyulmaları, yaprakların yayvan verilmeleri ve yaprak uçlarının üst yaprağa değmesi ile oluşan su damlaları Kyzikos sütun başlığı ile stil özelliği yönünden benzerdir. Ayrıca Kyzikos sütun başlığında ikinci sıra akanthuslarda yan yaprakların verilmesi de Kızıl Avlu ile stil yönünden aynıdır. Geç Traian - Erken Hadrian dönemleri arasına tarihlenen Kızıl Avlu bezemeleri, yaprak damarlarının geniş oyulmaları ve plastik olmamaları nedeniyle incelediğimiz sütun başlığı düzeyine henüz ulaşmamıştır (İdil, 1984, 18, Lev.1-3). İncelediğimiz eserde yaprak yüzeyleri daha geniş, yaprak damarları dar ve derin, yapraklar daha plastik işlenmiştir. Bu da örneğimizin daha geç bir tarihten olduğunu gösterir. Sütun başlığımız, yaprakların eksen yapraktan çıkışı, damarların dar ve derin oyulmaları, yaprakların tek tek alta kadar aynı genişlikte devam etmesi, daha doğrusu altta genişlememeleri örneğimiz ile stil yönünden benzerlik göstermektedir. Benzer örnekler Miletos Faustina Hamamı palestrasında da görülür ve bu başlık MS 170-180 yılları arasına tarihlenmektedir (İdil, 1984, 29, Lev.13.3). Bu özelliklerin Antoninler Dönemi'nin son yıllarına tarihlenen Efesos Serapis Tapınağı plaster başlığındaki akanthus yapraklarında da görülmesi tespitimizin doğru olduğunu göstermektedir (İdil, 1984, 30, Lev.14, 1).

Sağlam sütun başlığındaki (Res. 4-9) akanthus yaprak uçlarının birleşmesi ile oluşan boşlukların su damlası ucunun hafif dış bükey tarzında olması, yaprakların yayvan açılması, damarların dar ve derin oyulmaları ve plastik yapıları Baalbek, Grober Hof ile Lepcis Magna, Basilica Severian sütun başlıkları ile benzer stil özelliği göstermektedir (Heilmeyer, 1970, 121,167, Taf. 33.3, 4). Boyut olarak küçük olsa da stil özellikleri açısından benzer korinth başlıkları Kyzikos'da da ele geçmiş ve MS 170'lere tarihlenmektedir (Başaran, 1997, 14, 28).

Abakuse lesbos kymationu ve ince boş silme sonrası üstte ion kymationu işlenmiştir (Res. 9). Lesbos kymationunda yürek-dil motifinde yüreğin orta damarının derin oyularak ayrılmasına karşın, dil motifinin parçalanmaya başladığı, ancak genel olarak yozlaşmanın fazla olmadığı dikkati çekmektedir.

Efesos Vedius Gymnasionu geisonu ve Perge Tiyatro Nymphaeum'undaki yumurta dizilerinde yumurtaların sütun başlığımızdaki örnekler (Res. 9) gibi uzun, çanak yüzeyinin düz,

yanlara yayvan işlendiği ve çanakların alt silmeye değen kısımda ince ve silmeye yapışık verildiği görülür (Karaosmanoğlu, 1996, 46, 47, Lev. 31a, 32b). Ok uçlarında temren kısmının yana-geriye uzanan kanat kısımlarının verilmesi, temrenin uzun ve uç kısmının sivri olmaması, sapın geçirildiği kısmın yaklaşık üçgen şeklinde olması da Stratonikeia Kuzey Kapı arşitravında yer alan örneklerle benzerlik gösterir (Karaosmanoğlu, 1996, 46, Lev. 30b). Ayrıca Perge Tiyatrosu'na ait bezemelerde görülen lesbos kymationu stilistik açıdan incelediğimiz sütun başlığının abakus kısmındakiler ile benzerdir (Karaosmanoğlu, 1996, 48, Lev.33a). Bu üç örneğin de Antoninler Dönemi'ne tarihlenmesi, incelediğimiz başlıkta akanthus yaprakları için yaptığımız tespitleri desteklemektedir.

Değerlendirme ve Sonuç: Arkeolojik verilerden hareketle kısa kenarlarında sekizer sütunun olduğunu kabul ettiğimiz tapınağın, ele geçen kalıntılar ve araştırmacıların görüşlerini de dikkate alarak uzun kenarlarında kaç sütunun olabileceğine yönelik öneri sunabiliriz. Yukarıdaki saptamalardan hareketle sütunları uzun kenara havalandırma pencerelerinin üzerine denk gelecek şekilde yerleştirdiğimizde, dipteros planlı, kısa kenarda 8, olasılıkla uzun kenarda 15 veya 16 sütunun olduğu bir tapınak düşünülebilir. Çünkü sütun kaidesinin plinte ölçüleri yaklaşık 2.5 metredir (Koçhan-Meral, 2012, 260, Çiz. 4; Koçhan-Meral, 2014a, 234, Res. 12, 14). Tapınağın batı tarafına ortaçağda yapıldığını düşündüğümüz ek yapı⁴ nedeniyle bu bölümde oluşan büyük tahribat, ayrıca tapınağın çevresinin ve üzerinin tam olarak açılmamış olması kesin değerlendirme yapmamızı engellemektedir.

Tapınağa sütun başlıklarının yapılan stilistik karşılaştırmaları da MS 150-170 yılları arasında, altın yaldızlı başlık parçasının MS 150-160, tam sütun başlığının da MS 160-170 yılları arasında yapılmış olabileceklerini gösteriyor. Bunu tarihi kayıtlar da desteklemektedir. Aristides MS 166 da Hadrian Tapınağının kuzeyindeki Agora'da tapınağın açılışı ile ilgili yaptığı konuşmada, "...tapınağın üç katlı olduğunu, birinci ve ikinci katlarının bittiğini üçüncü katın ise..." der (Kochan-Tercanlioğlu-Gündoğdu, Baskıda). Burada belirtilen birinci kat tapınağın alt yapısını oluşturan tonozlar üzerine oturtulmuş olan stylobata kadar olan kısım, ikinci katı sütunların oluşturduğunu ve üçüncü katında friz, geison ve çatı kısmından oluştuğu söylenebilir. Buna göre de ikinci katı oluşturan sütun başlıklarının MS 166'da bu konuşma yapılırken büyük oranda bitmiş olmalı, ancak bazılarında ince işçiliğin devam ettiğini de kabul etmemiz doğru olacaktır. Ayrıca ele geçen sütun başlıklarının batı kısa yöne ait olmaları ve olasılıkla bunların MS 155 depreminden sonra yapıldığını ve tapınağın doğu kısmı büyük oranda tamamlanmış olsa da tapınağın batı kısmının üst yapısının MS 3. yüzyıl başlarında da yapılmaya devam ettiğini önermek yanlış olmayacaktır.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. K. Meral, "Kyzikos Hadrian Tapınağı'ndaki Ek Yapı Üzerine Yeni Gözlemler" Uluslararası Propontis ve Çevre Kültürleri Sempozyumu. Baskıda.

KAYNAKLAR

- Abramson, H., (1974), "The Olympieion in Athens and Its Connections with Rome" *California Studies in Classical Antiquity*, Vol. 7, 1974, s.1-25
- Ashmole, B., (1956), "Cyriac of Ancona and the Temple of Hadrian at Cyzicus" *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 19, s.179-191.
- Baldıran, A.; Gider, Z. (2008), "Mimari Bloklar Işığında İsaürü Bölgesinin Mimari Uygulamaları" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20, s. 109-134.
- Barottolo, A. (1995), "The Temple of Hadrian-Zeus at Cyzicus. A new proposed reconstruction for a fresh architectonic and ideological interpretation" *Istanbul Mitteilungen* 45, s. 57-108.
- Başaran, C., (1997), "Kyzikos Korinth Başlıkları" *Türk Arkeoloji Dergisi* XXXI, s. 1-52.
- Başaran, C., (1999), *Anadolu Kompazit Başlıkları*, İstanbul.
- Başaran, C.; Yıldızlı, M. (2016), " Parion Roma Tiyatrosu Roma Dönemi Mimari Bezemeleri", (Ed. Cevat Başaran- H. Ertuğ Ergürer), *Parion Roma Tiyatrosu 2005-2015 Yılı Çalışmaları, Mimari ve Buluntuları*, s. 77-104, İstanbul.
- Baydur, N., (1991), "Tarsus-Donuktaş Kazısı 1989" 12. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, s. 377-390.
- Baydur, N.; Seçkin, N., (2001), *Tarsus Donuktaş Kazı Raporu*. TASK Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Boethius, A.; Ward-Perkins, J. B., (1970), *Etruscan and Roman Architecture Hardcover*
- Burrell, B., (2002/3), "Temples of Hadrian, not Zeus", *Greek, Roma and Byzantine Studies* 43-1, s. 31-50.
- Delaine, J., (2002), "The temple of Hadrian at Cyzicus and Roman attitudes to Exceptional Construction" *Papers of the British School at Rome*, Vol. 70, s. 205-230.
- Erdem, Z. K., (2008), "İmparator Hadrian Dönemi Süslemeleri: Sütun Yivleri Arasındaki Vazo Benzeri Motifler", Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı-Euergetes Festschrift für Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag (2 cilt), s. 699-709, İstanbul.
- Ertüzün, R. M., (1964), *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar. Tarih ve Arkeolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ankara.
- Findley, A., (2013), *The Monumental Province: Asia and the Temples of the Roman Empire*
- Fischer, M. L., (1990), *Das Korinthische Kapitell im Alten Israel in der Hellenitischen und Römischen Periode: Studien zur Geschichte der Baudekoration im Nahen Osten*. Mainz.
- Fraser, A.D., (1921), "The Age of the Extant Columns of the Olympieum at Athens", *The Art Bulletin*, Vol. 4, No. 1, s. 5-18.
- Freyberger, K. S., (1990), *Stadtrömische Kapitele Aus Der Zeit von Domitian bis Alexander Severus*, Mainz am Rhein.

- Gider Büyüközer, Z., (2013), “İsaura Antik Kenti’nden Yakınındaki Yerleşim Alanlarına Taşınmış Korinth Başlıkları” TÜBA-AR 16, s. 97-110.
- Gruben, G., (1976), Die Tempel der Griechen.
- Gülbay, O., (2009), Anadolu’da Hadrian Dönemi İmar Faaliyetleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Güzel, E., (2007), Side Müsesi’nde Bulunan Korinth Başlıkları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya
- Has, A. C., (2019), Kyzikos Heykeltraşlık Eserleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Hasluck, F.W., (1910), Cyzicus, Cambridge.
- Heilmeyer, W.D., (1970), Korinthische Normalkapitelle Heidelberg
- Hoepfner, W., (1966), Herakleia Pontike- Ereğli (Eine Baugeschichtliche Untersuchung) Österreichische Akademie der Wissenschaften Band 89, Wien
- Howgego, C., (1998), Sikkeler Işığında Eskiçağ Tarihi (Çev. Oğuz Tekin), Homer Kitabevi İstanbul.
- İdil, V., (1981/82), “Korinthische Kapitelle im Museum von İzmir”, Öjh 53, s. 149-186.
- İdil, V., (1984), “Anadolu’da Roma İmparatorluk Çağı Korinth Başlıkları” Anadolu XX, s.1-49.
- Kadioğlu, M., (2006), Die Scaenae frons des Theaters von Nysa am Maander, Forschungen in Nysa am Maander 1. Mainz am Rhein.
- Karaosmanoğlu, M., (1996), Anadolu Mimari Bezemeleri-Roma Çağı Yumurta Dizisi Erzurum.
- Kılıç, M.; Gülbay, O., (2010), “The Değirmentepe Temple at Smyrna/İzmir” TÜBA-AR 13,s. 107-120.
- Koçhan, N., (1991), “Kyzikos 1989 Kazısı Hadrian Tapınağı Bezemeleri” Türk Arkeoloji Dergisi 29, s. 119-132.
- Koçhan, N., (2011), Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları, Bursa.
- Koçhan, N., (2014), “New Proposals on Cyzicus Hadrian Temple” Centre de Recherche Universitaire Lorrain D’Histoire Université de Lorraine, Cyzique, Cité Majeure et Méconnue de la Propontide Antique 51, s. 279-294.
- Koçhan, N.; Meral, K.; Motor, H.; Has, A. C., (2011), “Kyzikos 2009” 32. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, s. 188-199, Ankara.
- Koçhan, N.; Meral, K., (2012), “Kyzikos 2010” 33. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, s. 257-270, Ankara.
- Koçhan, N.; Meral, K., (2014a), “İkinci Dönem Kyzikos Kazıları 2006-2013” (Ed. Hasan Kasaçoğlu- Ali Mehmet Yılmaz) Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 229-254, Ankara-Türkey.

- Koçhan, N.; Meral, K., (2014b), “Kyzikos 2013” 36. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, s. 191-202, Gaziantep.
- Koçhan, N.; Meral, K., (2015), “Kyzikos'ta Yapılan Kazı ve Sondajlarla İlgili Bir Değerlendirme” Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi 35, s. 60-77.
- Koçhan, N.; Tercanlıoğlu, A.; Gündoğdu, S., “Kyzikos Hadrian Tapınağı Güney Frizinin Bir Kismında Yer Alan Dionysos Kültü Kabartmaları Üzerine Kısa Bir Bakış” Uluslararası Propontis ve Çevre Kültürleri Sempozyumu. Baskıda.
- Laubscher, H. P., (1967), “Zum Fries des Hadrianstempels in Kyzikos”, Istanbuler Mitteilungen 17, s. 213-217.
- Malalae, J., (1831), Chronographia, Bonn.
- Marquand, A., (1898), “A Capital from the Temple of Jupiter Capitolinus in Rome” American Journal of Archaeology, Vol. 2, No.1/2, s. 19-25.
- Meral, K., “Kyzikos Hadrian Tapınağı'ndaki Ek Yapı Üzerine Yeni Gözlemler” Uluslararası Propontis ve Çevre Kültürleri Sempozyumu. Baskıda.
- Meral, K.; Yavuz, E., (2017), “Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda Bulunan Geç Roma Definesi” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 10, Sayı: 52, s. 550-568.
- Nassar, M., (2014), Corinthian Capitals With Interlocked Helices From Roman Period, Jordan: A Comparative Study, Mediterranean Archaeology and Archaeometry, Vol. 14, No 1, s. 167-179.
- Naumann, R.; Kantar, S., (1950), Agora von Smyrna. In Kleinasien und Byzanz, İstanbuler Forschungen 17, Berlin.
- Naumann, R., (1979), Der Zeustempel Zu Aizanoi, Berlin
- Perrot, G.; Guillaume, E., (1864), “Le Temple D'Hadriaen a Cyzicus”, Revue Archéologique 9.
- Reinach, T., (1890), “Lettre à J. B. de Rossi au Sujet du Temple d'Hadrien à Cyzique” BCH 14, s. 517-545.
- Schulz, A.; Winter, E., (1990), “Historisch-Archäologische Untersuchungen zum Hadrianstempel von Kyzikos” in E. Schwertheim (ed.), Asia Minor Studien Band I Mysische Studien, s. 33-82, Bonn.
- Sear, D. R., (1975), Greek Coins and Their Values, London
- Soysal, H. vd., (1981), Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu. Matematik-Fiziki ve Biyolojik Araştırma Grubu. Proje No: YBAG 341, İstanbul.
- Stamper, J. W., (2005), The Architecture The Republic to the Midle Empire of Roman Temples Cambridge.
- Strabon (1987) Coğrafya, (Çev. A. Pekman), İstanbul.
- Şimşek, Z., (2011), Alliano Roma Dönemi Mimari Bezemeleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Tekin, O., (1992), Antik Numismatik ve Anadolu. Arkaik ve Klasik Çağları, İstanbul

- Thomas, E., (2007), *Monumentality and the Roman Empire Architecture in the Antonine Age*, Oxford University Press.
- Toma, N., (2004), *Capiteluri Corintice Romane De La Tomis. Grupul De Capiteluri "Servilie-ne"*, Peuce, SN II (XV), s. 73-94.
- Vandeput, L., (1996), *The Architectural Decoration in Roman Asia Minor, Sagalassos: A Case Study*, Brepols
- Vanessa, A.; Champion-Smith, B. A., (1998), *Pausanias in Athens: An Archaeological Commentary on the Agora of Athens*. University College London.
- Ward-Perkins, J. B., (1975), *Architektur der Römer Stuttgart*.
- Weißmann, B., (2013), *Monumentale Tempelanlagen Hadrianischer Zeit*, Wien
- Winter, F. E., (2006), *Studies in Hellenistic Architecture*, London.
- Wycheley, R. E., (1964), *The Olympieion at Athens, Greek, Roman and Byzantine Studies (GRBS) 5*, s. 161-179.
- Yaraş, A.; Şimşek, Z. (2011). "Allianoi 'S' Kıvrımlı Sarmallı Sütun Başlıkları" *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi Cilt 1, Sayı 2*, s. 225-236
- Yaylalı, A., (1991), "Kyzikos 1989 Yılı Çalışmaları" *12. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2 s. 171-194*, Ankara.

ÇİZİMLER

Çizim 1

Çizim 2

Çizim 3

RESİMLER

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10